Tadqiqot.uz

ISSN 2181-9599

Doi Journal 10.26739/2181-9599

ЎТМИШГА НАЗАР

3-МАХСУС СОН

ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ

СПЕЦИАЛЬНЫЙ НОМЕР-3

LOOK TO THE PAST

SPECIAL ISSUE-3

ТОШКЕНТ-2021

ЎТМИШГА НАЗАР / ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ / LOOK TO THE PAST
№ SI-3 (2021) DOI http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-3

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:

Муртазаева Рахбар Хамидовна
тарих фанлари доктори, профессор.
Ўзбекистон Миллий университети

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Джураева Нилуфар Далибаевна
тарих фанлари номзоди, доцент.
Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

«Ўтмишга назар» илмий журнали таҳририй маслаҳат кенгаши
редакционный совет научного журнала «Взгляд в прошлое»
Editorial board of the scientific journal Looking into the past

Сагдуллаев Анатолий Сагдуллаевич
тарих фанлари доктори, профессор, академик, Ўзбекистон Миллий университети

Бобожонова Дилором Бобожонова
тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон жаҳон тиллари университети

Юнусова Хуршида Эркиновна
тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Миллий университети

Кебадзе Мадонна
тарих фанлари доктори, Телави давлат университети, Грузия

Аширов Адҳам Азимбаевич
тарих фанлари доктори, профессор, ЎзР ФА Тарих институти

Агзамова Гулчеҳра Азизовна
тарих фанлари доктори, профессор, ЎзР ФА Тарих институти

Бурдиашвили Майя
тарих фанлари доктори, Телави давлат университети, Грузия

Кожакеева Ляззат Темировна
тарих фанлари доктори, доцент, Хотин-қизлар давлат педагогика университети, Қозоғистон

Ульжаева Шохистахон Мамажоновна
тарих фанлари доктори, Тошкент кимё - технология институти

Бабаджанова Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари номзоди, доцент. Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Ширванова Тарана Амирага қызы
тарих фанлари номзоди, доцент Азербайджон давлат иқтисодиёт университети

Гоффоров Шокир Сафарович
тарих фанлари доктори, профессор Самарқанд давлат университети

Эргашева Юлдуз Алимовна
Тарих фанлари доктори, профессор, Қарши муҳандислик-иқтисодиёт институти

Теймураз Ахалмосулишвили
профессор, Телави давлат университети, Грузия

Халикова Рахбар Эргашевна
тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат техника университети

Ишанходжаева Замира Райимовна
тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Миллий университети

Абдуллаева Яхшибека Атамуратовна
тарих фанлари доктори, доцент Нукус давлат педагогика институти

Мустафаева Нодира Абдуллаевна
тарих фанлари доктори Ўзбекистон Республикаси Фанлар академияси

Махкамова Надира Рахмановна
тарих фанлари доктори, профессор, Тошкент ахборот технологиялари университети

Ерметов Аваз Абдуллаевич
тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий университети

Джоробекова Айнур Эшимбековна
тарих фанлари номзоди, профессор, Дипломатия академияси, Қозоғистон Республикаси

Рахмонқулова Зумрад Бойхуразовна
тарих фанлари номзоди, доцент Ўзбекистон Миллий университети

Расулов Абдуллажон Нуриддинович
тарих фанлари доктори, профессор Наманган давлат университети

Ковалев Борис Николаевич
тарих фанлари доктори, профессор Санкт-Петербург Тарих институти

Кобзева Ольга Петровна
тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Миллий университети

Ауанасова Алима Мусировна
тарих фанлари доктори, профессор Давлат тарихи институти, Қозоғистон

Бегалинова Калимаш Кансамаровна
фалсафа фанлари доктори, профессор Ал-Фаробий номидаги Қозоғистон Миллий университети, Қозоғистон

Хайдаров Муродилла Махмуталиевич
тарих фанлари доктори, профессор Ўзбекистон Миллий университети

Алиева Лале
тарих фанлари доктори, Озарбайжон давлат университети

Саипова Камола Давлятгалиевна
тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий университети

Исмаилова Алмаз
тарих фанлари доктори, Доғистон мустақил университети

Иноятова Диларам Маниглиевна
Тарих фанлари доктори (DSc) Ўзбекистон Миллий университети

Одилов Аброр Анварович
тарих фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Миллий университети

Толибоева Нодира Одилжоновна
Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Page Maker | Верстка | Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC the city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

77. Суннатилла Ҳамраев, Мадина Адилова
СОВЕТ ТАРИХШУНОСЛИГИДА БУХОРО АМИРЛИГИ ВА РОССИЯ ИМПЕРИЯСИ ЎРТАСИДАГИ ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАР ТАРИХИ (XX АСРНИНГ 60–80 ЙИЛЛАРИ)....563

78. Феруза Ҳасанова
ЎЗБЕКИСТОНДА УЧИНЧИ РЕНЕССАНС ДАВРИДА ХОТИН-ҚИЗЛАРНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ФАОЛЛИГИ....570

79. Akmaljon Xoldarov
NEMISLARNING O'RTA OSIYOGA KIRIB KELISHI (FARG'ONA VODIYSI MISOLIDA)....575

80. Урол Худойқулов
ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА САНОАТНИНГ БИР ТОМОНЛАМА ТАРАҚҚИЁТИ: МАСАЛАЛАРИ МУАММО ВА ЗИДДИЯТЛАР (XX аср 70- 80 йиллар асосида)....593

81. Тўлқин Худойқулов
ХИВА ИНОҚЛАРИНИНГ МАРКАЗИЙ ВА МАҲАЛЛИЙ БОШҚАРУВ ТИЗИМИ. МАНСАБ ВА УНВОНЛАР....599

82. Ҳулкар Холикулова
ИМКОНИЯТИ ЧЕКЛАНГАН БОЛАЛАРНИ ЖАМИЯТГА МОСЛАШТИРИШДА ТАЪЛИМНИНГ ТУТГАН ЎРНИ....610

83. Тўлқин Худойқулов
ҚЎҚОН ХОНЛИГИ ШАҲАР ВА ҚИШЛОҚ АҲОЛИСИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҲАЁТИ ҲАҚИДА АЙРИМ МАЪЛУМОТЛАР....618

84. Мунира Хўжанова
1920-1940 ЙИЛЛАР ҚОЗОҒИСТОНДА БОЛАЛАР ҚАРОВСИЗЛИГИ ВА БОЛАЛАР УЙЛАРИ ФАОЛИЯТИ....628

85. Sherzod Xazratkulov
FUQAROLIK JAMIYATI KONSEPSIYASI RIVOJIDA IJTIMOIY SIYOSAT VA IJTIMOIY ADOLAT FENOMENLARI....633

86. Sherzod Xazratkulov
IJTIMOIY SIYOSATNI AMALGA OSHIRISH INDIKATORLARI VA MEZONLARI....639

87. Носир Хусанов
ЖАМИЯТДА ПЛАКАТНИНГ ЎРНИ....645

88. Азизбек Холлиев
ИККИНЧИ ЖАҲОН УРУШИ ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНЛИКЛАРНИНГ ФРОНТ ОРТИДАГИ ФИДОКОРОНА МЕҲНАТИ....653

89. Шайдуллаева Г.Ш.
ҲИНД ВОДИЙСИДАН ТОПИЛГАН ОКС ЦИВИЛИЗАЦИЯСИГА ХОС СОПОЛ ИДИШЛАРИ....661

90. Гузаль Шарипова
ЎЗБЕКИСТОН–МАЛАЙЗИЯ ҲАМКОРЛИГИНИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ....667

ЎТМИШГА НАЗАР
ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ
LOOK TO THE PAST

Урол Худойқулов,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон
Миллий университети доценти

ЎЗБЕКИСТОННИНГ ЖАНУБИЙ ВИЛОЯТЛАРИДА САНОАТНИНГ БИР ТОМОНЛАМА ТАРАҚҚИЁТИ: МАСАЛАЛАРИ МУАММО ВА ЗИДДИЯТЛАР (XX аср 70- 80 йиллар асосида)

For citation: Urol Khudoikulov, ISSUES OF UNILATERAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN THE SOUTHERN REGIONS OF UZBEKISTAN: PROBLEMS AND CONTRADICTIONS (based on materials from the 70s-80s of the twentieth century). Look to the past. 2021, Special issue 3, pp.593-598

http://dx.doi.org/10.26739/2181-9599-2021-SI-3-80

АННОТАЦИЯ

Мақола совет хокимияти йилларида Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларида енгил ва озиқ – овқат саноатининг фаолияти, бу борада олиб борилган совет мафкурасининг сиёсати, Ўзбекистон иқтисодиёти совет хокимияти даврида фақат хом-ашё етказиб берувчи ҳудудга мослаштирилганлиги, енгил ва озиқ-овқат саноатини ривожлантириш учун қулай имкониятлар бўлишига қарамасдан, фақат хом-ашёга бирламчи ишлов берувчи корхоналар қуришга эътибор берилди. Оқибатда миллий республикалар иқтисодиёти бир томонлама ривожланиб чуқур иқтисодий инқирозга тушиб қолди. Натижада халқ хўжалигининг бир томонлама хом ашё тузилмаси шаклланди. Республика айрим хом ашё турларини, ёқилғи, асбоб-ускуналар ва технологиягина эмас, балки ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини, халқ истеъмол молларини четдан келтиришига мажбурдир. XX аср 70-80 йилларида саноатида бир томонланма амалга оширилганлиги, ва саноатнинг муаммо зиддиятларнинг келиб чиқиши.

Калит сўзлари: Совет хокимияти, енгил ва озиқ-овқат тизими, Ўзбекистонда саноатлаштириш сиёсати, Қашқадарё ва Сурхондарёда енгил ва озиқ-овқат саноати тараққиётига ҳам ўз таъсирини ўтказилиши.

Урол Худойкулов,
Доцент Национального университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека

ВОПРОСЫ ОДНОСТОРОННЕГО ПРОМЫШЛЕННОГО РАЗВИТИЯ ЮЖНЫХ РЕГИОНОВ УЗБЕКИСТАНА: ПРОБЛЕМЫ И ПРОТИВОРЕЧИЯ (по материалам 70-80-х годов XX века)

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается деятельность предприятий легкой и пищевой промышленности в южных регионах Узбекистана в советское время, политика советской

идеологии в этом отношении. Основное внимание уделялось строительству заводов по первичной переработке сырья. В результате экономика национальных республик развивалась в одностороннем порядке и впала в глубокий экономический кризис. В результате сформировалась несовершенная, односторонняя сырьевая структура народного хозяйства. Республика обязана импортировать не только отдельные виды сырья, топлива, оборудования и технологий, но и жизненно важные продукты питания и товары народного потребления В 70-х и 80-х годах XX века отрасль была односторонней, и проблема отрасли была источником противоречий.

Ключевые слова: Влияние советской власти, световая и пищевая система, промышленная политика в Узбекистане, развитие легкой и пищевой промышленности в Кашкадарье и Сурхандарьею.

Urol Khudoikulov,
Associate Professor at the National University
Of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

ISSUES OF UNILATERAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT IN THE SOUTHERN REGIONS OF UZBEKISTAN: PROBLEMS AND CONTRADICTIONS
(based on materials from the 70s-80s of the twentieth century)

ABSTRACT

The article discusses the activities of the light and food industries in the southern regions of Uzbekistan during the Soviet era, the policy of the Soviet ideology in this regard. only the focus was on the construction of primary processing plants for raw materials. As a result, the economy of the national republics developed unilaterally and fell into a deep economic crisis. As a result, a flawed, one-sided raw material structure of the national economy was formed. The republic is obliged to import not only certain types of raw materials, fuel, equipment and technology, but also vital food products and consumer goods. In the 70s and 80s of the twentieth century, the industry was one-sided, and the problem of the industry was the origin of the contradictions.

Index Terms: Influence of the Soviet government, light and food system, industrialization policy in Uzbekistan, development of light and food industries in Kashkadarya and Surkhandarya.

1.Долзарблиги:

Республикада енгил ва озиқ-овқат саноатининг ривожланиши: муаммолар ва натижалар тарихини жанубий вилоятлар мисолида ўрганиш шубҳасиз тарихни янада чуқурроқ тарзда ёритиш учун имконият яратади. Чунки, жанубий вилоятларнинг енгил ва озиқ-овқат саноати Республикамиз иқтисодиётида ҳамда аҳолини иш билан таъминлашда алоҳида салоҳиятга эга бўлиб, ушбу соҳаларнинг тарихий ривожланиш тенденцияларини илмий жиҳатидан тадқиқ этиш бугунги кунда тарихшунослик соҳасида илмий тадқиқот объекти сифатида юзага чиқмокда.Ўзбекистонда. шу жумладан, унинг таркибий қисми бўлган Жанубий вилоятларда енгил ва озиқ-овқат саноати соҳасининг шакилланиши ва унинг ривожланиш жараёнига хос қонуниятларининг тарихий аспектларини илмий жиҳатидан тадқиқ этиш, қолаверса, бу соҳадаги мавжуд камчиликлар, муаммолар, унинг оқибатлари ва натижалари, шунингдек қўлга киритилган ютуқларни илмий таҳлил қилган ҳолда совет хокимияти йилларидаги тажрибаларидан хулоса чиқариб, илмий ва амалий аҳамиятга эга мулоҳазаларни бнриш тарихшунослик олидаги асосий вазифалардан биридир. Демак, совет хокимияти йилларида Республикамиз иқтисодиётида муҳим ўрин тутиб келаётган енгил ва озиқ-овқат саноати соҳаларда мавжуд муаммолар ва камчиликларни тарихий илмий жиҳатдан ўрганиб, унинг оқибат ва натижаларига жиддий эътибор бериш ҳамда енгил ва озиқ-овқат саноати соҳасида йўл қўйилган камчиликларни ўрганиш, уларни бартараф этиш жараёнинини таҳлил қилиш долзарб масалалардан биридир.

2.Медодлар ва ўрганилганлик даражаси:

Мақолда мустабид совет хукумати йилларида Ўзбекистонинг жанубий вилоятларида енгил ва озиқ-овқат саноати: ривожланиши. Муаммолар ва натижаларга бағишланган бўлиб, манбаларда саноат корхоналарнинг иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳаётга таъсири, ушбу соҳада амалга оширилган ишларнинг Марказ манфатларига мослаштирилганлиги, миллий. Иқтисодий имкониятларни ҳисобга олмаганлиги, мавжуд реал имкониятдан келиб чиққан ҳолда ишлаб чиқариш кучларини тараққий этмаганлиги илмий таҳлил этилган. XX асрнинг 80- йилларида халқ хўжалигида енгил ва озиқ-овқат саноатини аҳволини таҳлил этувчи асарлар ҳамда тарихий монографиялар юзага келди. Ўзбекистонда енгил ва озиқ –овқат саноати тарихига бағишланган бир қатор монографияларда ушбу соҳа ишчи-ходимларининг ижодий фаолияти, индустрлаштириш тажрибаси, иқтисодиёт ва миллий масалага доир саноат соҳасида амалга оширилган ишлар, қайта қуриш даври натижалари хусусида фикр юритилиб, ушбу тарихий адабиётлар коммунистик мафкура ва партия сиёсатининг натижаларига бағишланган бўлиб, уларда совет ҳокимияти сиёсатининг ижобий натижалари бир томонлама ёритилган. Мазкур мавзуга оид тарихий тадқиқотлар орасида ушбу йилларида Ўзбекистоннинг жанубий вилоятларнинг саноат тарихини илмий асосид ва қиёсий таҳлил тамойиллари асосида ёритилган.

Ўз ўрнида ушбу мавзу бир қатор олимлардан Қ. Усмонов, Д. Бобожонова, С. Турсунов, О. Журақулов, Н. Хакимов, А. Раҳматов, Э. Қобиловлар тадқиқот ишларида келтириб ўтилган.

3.Тадқиқот натижалари:

Тарихий манбаларнинг далолат беришича, Совет Иттифоқида хукм сурган “адолатли” меҳнат тақсимоти бошиданоқ ишлаб чиқарувчи кучларни жойлаштириш соҳасида империяча муносабатлар шаклида борганлигидан далолат беради. Коммунистик сиёсат туфайли Ўзбекистонда юзага келган ҳолатни Ўзбекистоннинг биринчи Президент И.А.Каримов илмий жиҳатдан таҳлил қилиб, 1992 йили шундай деган эди: “Бир неча ўн йиллар давомида республикада сценарийси узоқ Марказда тўқилган қарорлар амалга оширилди, “компания”лар ўтказилди. Ўзбекистоннинг чинакам манфаатлари, ўзига хос шароити ва имкониятлари писанд қилинмади. Натижада халқ хўжалигининг нуқсонли, бир томонлама хом ашё тузилмаси шаклланди. Республика айрим хом ашё турларини, ёқилғи, асбоб-ускуналар ва технологиянигина эмас, балки ҳаётий муҳим озиқ-овқат маҳсулотларини, халқ истеъмол молларини четдан келтиришига мажбурдир” [1].

Ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви халқ хўжалиги тизимига ҳалокатли таъсир қилиб, 1970 йилда Ўзбекистон саноат тармоқлари умумий ишлаб чиқаришининг 83.4 фоизи қишлоқ хўжалиги (асосан пахтачилик) билан бевосита боғлиқ бўлган. 1975 йилда бу кўрсатгич 78 фоизгача[1], 1980-йиллар ўрталарига келиб 75 фоиздан ортиқроқни ташкил этди [2]. Демак, Ўзбекистон саноатининг бир томонлама хусусияти узоқ йиллар сақланиб, жиддий ўзгаришлар содир қилинмади.

Шунингдек, бу даврда Ўзбекистонда саноатлаштириш сиёсати ҳам ўзига хос тарзда олиб борилди. Юқорида таъкидланганидек, ишлаб чиқариш воситалари суст ривожланди. Масалан, “А” гуруҳ маҳсулотларининг ўртача йиллик ўсиш суръатлари 1959-1964 йилларда 10 фоизга тенг бўлган бўлса, истеъмол маҳсулотлари (“Б” гуруҳ) ўртача 4,7 фоизга ўсиб борди. 1970-85 йилларда ушбу тафовутга барҳам берилиб, “А” гуруҳ маҳсулотларини ишлаб чиқариш 2.4 маротаба, “Б” гуруҳ маҳсулотларини ишлаб чиқариш 3 баробар ўсишига эришилди. [3].

Лекин шуни алоҳида таъкидлаш керакки, бир томондан, ривожланган енгил ва озиқ-овқат саноатини вужудга келтириш борасида қилинган барча тадбирлар республикада ишлаб чиқариш воситаларини, яъни, машина ва ускуналарни ишлаб чиқаришни йўлга қўйиш учун эмас, балки, минерал ва қишлоқ хўжалиги хом ашёси ва материалларини тайёрловчи соҳаларни тараққий этишга қаратилди. Шунинг учун меҳнат қуроллари, машина ва механизмлар асосан четдан келтириларди. Иккинчи томондан, шаклланиб борган ишлаб чиқариш халқ истеъмоли маҳсулотларини етказиб берувчи тармоқларнинг заифлигидан далолат берарди. Шу билан бирга, Ўзбекистон етарли хом-ашё ва меҳнат ресурсларига эга

бўла туриб, аҳоли жон бошига истеъмол ишлаб чиқаришда Болтиқ бўйидан 4-5 баравар, Россиядан 2,5 баравар орқада эди [4].

Чунки, республикада халқ истеъмоли маҳсулотларини ишлаб чиқариш таркибида тайёр маҳсулотнинг улуши фақат 25 фоизни ташкил қиларди, холос [5].

Ўзбекистон иқтисодиёти СССР иқтисодий тизимидаги етакчи ўринларга эга бўлишига қарамай, юқоридаги маълумотлар унинг заиф ривожланганлигидан, бир томонлама хусусиятга эга эканлигидан ёрқин далолат беради. Ушбу хусусиятларни кам ривожланиши республика иқтисодиётига, шу жумладан, Қашқадарё ва Сурхондарёда енгил ва озиқ-овқат саноати тараққиётига ҳам ўз таъсирини ўтказди.

Умуман, олганда хўжасизлик, иқтисодий воситалардан фойдаланишда илмий ёндошувлардан фойдалана билмаслик ва бошқа барча шу каби хусусиятларга эга бўлган усуллар орқали давлатни бошқариш оқибатида маъмурий-буйруқбозлик тизими вужудга келган қўшиб ёзиш туфайли ишлаб чиқариш хажмларини сунъий равишда кўпайтириш қарор топди. Ушбу ҳолат ноқонуний бўлиб, даромадга салбий таъсир кўрсатсада, амалда эса ушбу ҳолат моддий ва маънавий жиҳатдан қўллаб қувватланар эди. Бу ҳолатни қуйидагича изоҳлаш мумкин:

Хом ашё маҳсулотлари асосида тайёр маҳсулотлар қийматининг қайта ҳисоб-китоб қилинишининг кенгайиб бориши; маҳсулотлар сарф-ҳаражатининг ортиб бориши ва улар таннархининг қимматлашуви; майда-чуйда ўзгартиришлар киритиш орқали таннархи ошган ва сарф-харажати кўпайган буюмлар ишлаб чиқаришни кенгайтириш ҳамда уларга янги ном бериш эвазига арзон маҳсулотлардан воз кечилди.

Мамлакатда тоталитар тизимнинг мустаҳкамланиши, ғоявий-мафкуравий ёндошув асосида иқтисодиётнинг объектив қонуниятларининг инкор этилиши иқтисодиётни ривожланишига, шу жумладан ишлаб чиқаришни ўсишига салбий таъсир қилиб, уларнинг тангликка етакловчи омилларини зўрайиб боришига шароит туғдирди. Мулкка нисбатан давлат монополиясининг ўрнатилиши, цивилизациялашган товар-пул муносабатларидан фойдаланмаслик, унинг ўрнига бошқарувнинг маъмурий-тақсимлаш тизимининг ҳукмронлик қилиши халқнинг бунёдкорлик хусусиятларини ривожланишига тўсиқ бўлди.

Тенглик ва тақсимлаш принциплари исканжасида оқилона ишлаб чиқаришни ташкил этиш борасида қанча ҳаракат қилинмасин, иқтисодиёт ўзини ўзи ривожлантириш ички имкониятларидан маҳрум бўлди. Натижада СССР халқ хўжалиги чуқур деформацион жараёнлар қаърига юз тутди.

Хуллас, катта сарф-харажатни ва самарасиз совет иқтисодиётини таназзулдан сақлаб қолиш учун СССР раҳбарияти бу борада қандайдир ўзгаришлар содир қилишни англаб етган эди. Шунинг учун иқтисодиётни ислоҳ қилишга қаратилган амалий ишларга 1970-1990 йиллар ўртасида бир неча бор ҳаракат қилинди. КПССнинг XXIV съезди (1971 йил 30 март – 9 апрел)дан сўнг мамлакат сиёсий, ижтимоий-иқтисодий ҳаётидаги вавлюнтаристик жараёнларга барҳам берилди ҳамда 1970-1980 йилларда илмий-техник тараққиётни жадаллаштириш, иқтисодни интенфикациялаш, иқтисодий қонуниятлардан самарали фойдаланиш вазифаси англаб етилди. Халқ хўжалигида ўтказилган ислоҳотлар иқтисодий тараққиётга асос солиб, мудом вақт давомида корхоналарни ривожланишига туртки берди, ижтимоий муаммолар, техник жиҳатдан қайта қуроллантириш каби масалаларнинг ечимини топадиган ишлаб чиқариш бирлашмаларини вужудга келиши рағбатлантирилди [6].

Бироқ ўтказилган ислоҳотларнинг ўта чекланганлиги, унинг қисқа муддатга ва иккинчи даражали масалаларни ҳал қилишга қаратилганлиги ишлаб чиқаришни тубдан яхшилаш, унинг кўрсатгичларини тинимсиз ўсишига барқарор асос яратилмаслигига сабаб бўлди. Ушбу муаммога объектив қараганда, шуни айтиш мумкинки, мавжуд тузум, ундаги ҳукмрон доиралар жамият ҳаётини, унда кечган иқтисодий жараёнларга мафкуравий таъсирни кучайтириб юборганлиги бошланган ислоҳотларни муваффақиятсизликка учрашига олиб келди.

СССРда иқтисодий ислоҳотлар ва бу борада қабул қилинган фармон ва қарорларнинг ижросини охирига етказилишига тўсиқ бўлаётган яна бир муҳим омил ҳам борки, уни инкор

этиб бўлмайди. Яъни қабул қилинган қарорлар ва уларнинг ижроси, хўжалик муаммоларини ечиш ваколати марказ ва жойлардаги партия органларига юклатилди, энг муҳими, бу жараён оммавий тус олди. Натижада, партия раҳбариятининг барча поғоналарининг маъмурий бўлиниш кучая борди. Маъмурий бошқарув усулларининг равнақ топиши, бюрократик консерватизмнинг авж олиши ўз-ўзидан, ислоҳотлар жараёнига сунъий тўсиқ бўлиб хизмат қилди.

1970 йилдан марказий хокимият "инфляцияга қарши қатъий молия-кредит сиёсати"ни олиб боришга мажбур бўлди. Чунки, саноат яхши ишламасди, 1971-1979 йиллар оралиғида доимий тарзда барча корхоналарнинг 15 фоизи зарар келтираётган корхоналарга айланиб борган. Иқтисодиётда ўзаро рақобат бўлмаганлиги учун маъмурий – бюрократик аппарат учун нарх-навони аста-секин ошириш орқали инқирозий ҳолатлардан чиқиш, ҳақиқатни бўяб кўрсатиш, вужудга келган вазиятни тўғрилашдан кўра осонроқ эди [7]. Шунингдек, халқ хўжлигининг енгил ва озиқ-овқат саноати, савдо, тайёрлов ва транспорт тармоқлари инқирозга учраётган даврда қишлоқ хўжалигини кўтариш самара бермади ҳамда бу соҳада чиқим ва харажатларнинг олди олинмади.

1971-1975 йилларда Сурхондарё вилояти енгил ва озиқ-овқат саноатида янги корхоналарни ишга тушириш, мавжудларини қайта таъмирлаш, ишлаб чиқаришни эса янада такомиллаштириш ва ички резервлардан тўла фойдаланиш натижасида вилоятда саноат ишлаб чиқариши тахминан 60-70 фоизга ошди. 1971-1975 йиллар давомида пахта толаси етказиб бериш 1,8 марта, озиқ-овқат маҳсулотлари – 1,4 марта, ёғ-мой саноати 2,6 марта, пилла – 1,7 марта, гўшт-сут маҳсулотлари – 1,1 марта кўпайди [8].

Совет даврида иқтисодий соҳада олиб борилган бир томонлама сиёсат кўп жиҳатлари билан Сурхондарё ва Қашқадарё вилоятларидаги иқтисодий жараёнларда ҳам ўз аксини топди. Айниқса 1987 – 1988 йилларга келиб халқ хўжалигида юз берган инқироз аломатлари кўзга яққол ташлана бошлади. «Янгича ёндашув ва янгича фикрлаш» ғояси асосида олиб борилган «қайта қуриш» сиёсатига жамиятнинг тайёр эмаслиги, шунингдек ижрочилик кайфиятига мослашган раҳбарларнинг «хўжалик ҳисоби» ва «ўзини ўзи молиялаштириш» шароитида иш юрита олмаслиги оқибатида халқ хўжалигининг деярли барча соҳалари издан чиқа бошлади.

Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида пахта, узум, сут ва бошқа қишлоқ хўжалик маҳсулотларини тайёрлаш режалари йил сайин барбод бўлиб келди. Капитал қурилишда асосий фондларни, яъни уй-жой, мактабгача тарбия ва маданият масканлари, ҳунар-техника билим юртлари объектларини қуриб ишга тушириш режаларини бажармаслик, улар етарли даражада молиялаштирилишига қарамай, анъанавий тус ола бошлади

[9]. Масалан, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларида 1988 йилда барча лимитлар ва қурилиш материаллари ажратилганига қарамай режадаги 1 млн. 425 минг $м^2$ ўрнига 822 минг $м^2$ уй-жой фонди қуриб топширилди, яъни режа 60 фоизга бажарилди, холос [10].

Инқироз шароитида асосий ишлаб чиқариш фондларининг янгиланиши сустлашди, халқ хўжалигида эскирган фондлар салмоғи муттасил кўпайди. Шу билан бирга, ишлаб чиқариш самарадорлиги йил сайин пасайиб борди, иқтисодий ўсиш аввал секинлашди, сўнгра батамом тўхтади. Хўжалик юритишнинг янги, бирмунча унумли шаклларини жорий этиш юзасидан олиб борилган ташкилий ишларга қарамай 1989 йил ўрталарига келиб Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларининг 101 та саноат корхонасидан 94 таси хўжалик ҳисоби ва ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш шароитига ўтказилган саноатда мавжуд имкониятлардан етарли даражада фойдаланилмай келинди[11].

4. Хулосалар:

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистонни бу иқтисодий тангликдан тараққиёт йўлига чиқариш учун республика иқтисодий тизимини янгилаш керак эди. Бу эса эски, мустабид режали иқтисоддан янги, бозор иқтисодига ўтишни тақозо этарди. Шу сабабли бозор иқтисодиётига ўтиш, ислоҳотлар ўтказиш қонуний заруриятга айланди, чунки мамлакат олдида бошқа нажот йўли йўқ эди, жаҳон тарихий тажрибаси эса бозор тизимининг устунлигини аллақачонлар тасдиқлаган.

Лекин бу осон йўл бўлмаган, чунки Ўзбекистоннинг узоқ йиллар давомида аввал Россия империяси, сўнгра Совет давлатига мустамлака бўлиши уни иқтисодий, сиёсий ва мафкуравий жиҳатдан бутунлай Марказга қарам қилиб қўйган эдики, бу мустамлакачилик асоратларини бартараф қилмай туриб мустақил давлат қуриб бўлмас эди. Қисқаси, Ўзбекистон ССР совет ҳокимияти йилларида фақатгина хомашё базаси, бошқача айтганда, ярим мустамлака ўлка эди.

Бунинг устига совет тузумидан мерос бўлиб қолган маъмурий-буйруқбозлик асосидаги бошқарув тизимини синдирмасдан, хомашё минтақасига айлантирилган ва бир ёқлама ривожлантирилган ишлаб чиқариш йўналишини тубдан ўзгартирмасдан туриб, тараққиётга эришиб бўлмас эди. Демак, 1991 йил мустақиллик туфайли юз берган туб ўзгаришлар жараёнида амалга оширилиши лозим бўлган биринчи галдаги вазифа иқтисодиётдаги мазкур салбий ҳолатларга барҳам бериш бўлса, иккинчиси Иттифоқ раҳбарияти олиб борган минтақавий-ҳудудий сиёсатдаги қўпол хатоларни тузатиш эди.

Иқтибослар/Сноски/References:

1. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура... Т.1. –Т.: Ўзбекистон, 1996. – Б.61. (Karimov I.A. Uzbekistan: national independence, economy, politics, ideology. .. T.1. –T. : Uzbekistan, 1996. - P.61.)
2. Зиядуллаев С.К. Промышленность Узбекистана и основные экономические проблемы её развития. –Т., 1977. – С.151. (Ziyadullaev S.K. Industry of Uzbekistan and the main economic problems of its development. –T., 1977. - P. 151)
3. Экономика Узбекской ССР в условиях перестройки. – Т., 1988. – С.16. (Economy of the Uzbek SSR in the conditions of perestroika. - T., 1988. -- p. 16.)
4. Зиядуллаев С.К. Промышленность Узбекистана и основниые экономические проблемы его развития. –Т., 1967. – С.171. (. Ziyadullaev S.K. Industry of Uzbekistan and the main economic problems of its development. –T., 1967. - P.171.)
5. Экономика Узбекиской ССР в условиях перестройки. – Т., 1988. – С.16. (Economy of the Uzbek SSR in the conditions of perestroika. - T., 1988. -- p. 16.)
6. Узбекистан в мировой экономике. –Т., 1993. – С. 53. (Uzbekistan in the world economy. – T., 1993. - P. 53.)
7. Валовой Д.В. Тайны овального зала Кремля. – М., 1991. – С.34,54; Политическая история России и СССР ... М., 1991. – С.84. (Valovoy D.V. The secret of the oval hall of the Kremlin. - M., 1991. - P.34,54; Political history of Russia and the USSR. .. M., 1991. - P.84.)
8. Новое время. 1990. №12. – С.7-8. (New time. 1990. No. 12. - P.7-8.)
9. Сурхондарё вилояти давлат архиви. 45-фонд, 1-рўйхат, 101-ҳужжат, 58-варақ. (Surkhandarya regional state archive. Fund 45, List 1, Document 101, Page 58.)
10. Ўзбекистон Республикаси Миллий архиви. 303-фонд, 2-рўйхат, 161-ҳужжат, 14-варақ. National Archive of the Republic of Uzbekistan. Fund 303, List 2, Document 161, Page)
11. ЎМА, 303-фонд, 2-рўйхат, 161-ҳужжат, 19-варақ. (NA RUz, fund 303, list 2, document 161, page 19.)